

F.D. TINGSHUSET

Antikvarisk medverkan vid fasadrenovering av östra gaveln

F.d. Tingshuset
Väster 32:2
Kv Notarius 1
Gävle stad och kommun
Gävleborgs län
2018

Ulrika Olsson

Slutrapport
Lst. Dnr: 1953-2017
8103-2017
Tillstånd enligt Kulturmiljölagen

F.D. TINGSHUSET

Antikvarisk medverkan vid fasadrenovering av östra gaveln

F.d. Tingshuset
Väster 32:3
Kv Notarius 1
Gävle stad och kommun
Gävleborgs län
2018

Rapport 2018:19
Ulrika Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se.

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik: butiken@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Box 746, 801 28 Gävle

Tel 026-65 56 00

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2018

Omslagsbild: F.d. Tingshuset i Gävle efter avslutade fasadarbeten på den östra gaveln, 2018-06-05. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg.

Staten har rätt att sprida dokumentationsmaterialet och rapporten enligt CC BY-licens. Lantmäteriverkets kartor omfattas ej av denna licens. Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.

ISSN 0281-3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Sammanfattning.....	5
Antikvarisk slutbedömning.....	5
Lagskydd	5
Historik och beskrivning.....	6
Skadebild	6
Puts och plåt	6
Fasadtext ”TINGSHUS”	10
Akroterion	11
Utförda åtgärder.....	12
Puts	12
Plåt.....	17
Text ”TINGSHUS”	19
Akroterion/trä	20
Antikvariska ställningstaganden	22
Avvikelser från beslut.....	22
Tekniska och administrativa uppgifter.....	23
Käll- och litteraturförteckning	23

Figur 1. F.d. Tingshuset är beläget mellan Heliga Trefaldighetskyrkan och Gammelbron. Utdrag ur Eniros karttjänst.

SAMMANFATTNING

Den östra gaveln på f.d. Tingshuset i Gävle har genomgått en fasadrenovering mellan augusti 2017 till april 2018. Arbetena har till största del innefattat puts och plåt, men även förgyllning och mindre träarbeten. 2015 gjordes två referensytor på gaveln, med två olika metoder. Metoderna byggde *Anvisningar för metodprövning inför fasadrenovering*, framtaget av Knut Åkesson, ECS-Teknik, Krylbo, daterat 2015-08-11. 2016 togs beslut om att gå vidare med metoden i alternativ 1. Länsstyrelsens beslut, 2017-05-09, fattades utifrån *Anvisningar för utvändigt underhåll*, 2017-03-06, med kompletteringar 2017-04-27. Därefter kom projektstarten att dröja till augusti.

Beställarens ombud: Magnus Ericson, Castellum, Gävle
Antikvarisk medverkan: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg
Puts: Murtek AB, Gävle
Plåt: Gästrike Plåt AB, Gävle
Trä: Källbergs Byggnadsvård AB, Gävle
Förgyllning: Gästrike Färgverkstad, Sandviken

Byggmöten/avstämningar har hållits vid f.d. Tingshuset vid ett flertal tillfällen. Under förarbetet med blästringen framkom nya uppgifter om putslagrens uppbyggnad. Detta gjorde att beslutad metod delvis frångicks. Uppkomna frågor har kontinuerligt stämts av mellan Castellum, Murtek, Läns museet Gävleborg och Länsstyrelsen Gävleborg.

ANTI-KVARISK SLUTBEDÖMNING

Renoveringen av f.d. Tingshusets östra gavel har tagit längre tid än ursprunglig plan, beroende på att putsarbetena blev mer omfattande än vad som beskrivits i putsanvisningarna. Vissa avsteg fick göras från beskrivningens metoder. Även plåtarbetena blev mer omfattande – från målning av befintliga plåtbeslag, till byte av fotrännor och vattkuper.

Slutresultatet är gott och arbetena har utförts med stor hantverksskicklighet. Ur antikvarisk synpunkt är det positivt att tid och pengar lades på att återskapa de ursprungliga profileringarna vid bland annat fönsteromfattningarna och takfoten. Dessa profileringar hade under sen tid putsats över och dragits med nya, förenklade profiler. Positivt är också att gaveln målades med linoljefärg, likt ursprungligt utförande, dock i kulör likt omkringliggande ytor.

Läns museet Gävleborg anser att arbetena är godkända ur antikvarisk aspekt.

LAGSKYDD

F.d. Tingshuset i Gävle är byggnadsminnesförklarat och omfattas därmed av bestämmelserna i Kulturmiljölagens 3:e kapitel.

HISTORIK OCH BESKRIVNING

Tingshusets äldsta delar utgörs av ett bostadshus i sten, uppfört i två våningar 1875. År 1880 byggdes huset om till tingslokal. Bakom ritningarna stod Gävles dåvarande stadsarkitekt Erik Alfred Hedin. Han hade året innan lämnat in ett förslag till tingshus tillsammans med arkitekt Johan Laurentz, vilket dock inte godkändes. Hedins tingshus utformades med fasader i nyrennäsansstil. Huvudfasaden mot öster utformades med en klassisk tempelgavel. Huvudentrén pryds av ett akroterion. De två våningarna skiljs åt genom ett putsat listverk och fönstren på första våningen markeras i fasaden med arbetade omfattningar. Takfoten är kraftigt utskjutande med profiler och tandsnittsfris. Vid en tillbyggnad 1911 byggdes en ny huvudfasad på gaveln mot öster. Gaveln utformades dock exakt i enlighet med den tidigare, och ser i princip likadan ut än idag.

Under 1960-talet försågs byggnaden med en separat kanslibyggnad uppförd efter ritningar av Sten Dahln. Tingshuset är sedan 1993 förklarad som byggnadsminne. Samma år flyttade tingsrätten från byggnaden. Idag nyttjas lokalerna av Svenska kyrkan i Gävle.

SKADEBILD

Puts och plåt

Den östra gavelns murverk bestod av flera lager slätputs, målat med kalkfärg. Enligt ECS-Tekniks anvisningar bestod putsskikten av både kalk- och kalkcementbruk. Vattnivningsskiktet och kalkfärgsskiktet hade släppts från bakomvarande skikt som var järnvitriolbehandlat.

Figur 2. Detalj av putsytan innan påbörjade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2015-07-01.

Den valda metoden, alternativ 1 i Knut Åkessons/ECS-Tekniks anvisningar (daterade 2017-03-06) innebär att all puts skulle rengöras till fast underlag genom blästring med olivinsand. På så vis skulle den underliggande originalputsytan befrias från vattnivnings- och kalkfärgsskikten. Större sprickor

och andra skador i putsen skulle lagas med hydrauliskt kalkbruk 1:1. Hela putsytan skulle därefter rivas till en jämn struktur med skarpa kanter med hydrauliskt kalkbruk 1:1 av 1 millimeters storlek. Klotterutsatta ytor (de längst ner) skulle målas med kalklimfärg, förstärkt med vitcement. Övriga ytor skulle målas med kalkfärg, förstärkt med vitcement.

Plåtbeslag vid listverk var i behov av underhåll. Takfoten hade kraftiga skador i form av sprickor och putsbortfall. Tidigt under projektet framkom att dessa till största del var orsakade av takläckage.

Figur 3. Kraftig sprickbildning i takfoten. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2017-08-28.

Figur 4. Träden efter Kaplansgatan har kronor som når ut över taket. Detta orsakar mängder av löv i fotrännorna och vattkuporna. Under projektets gång har Gävle kommun beskurit träden en aning. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2017-08-28.

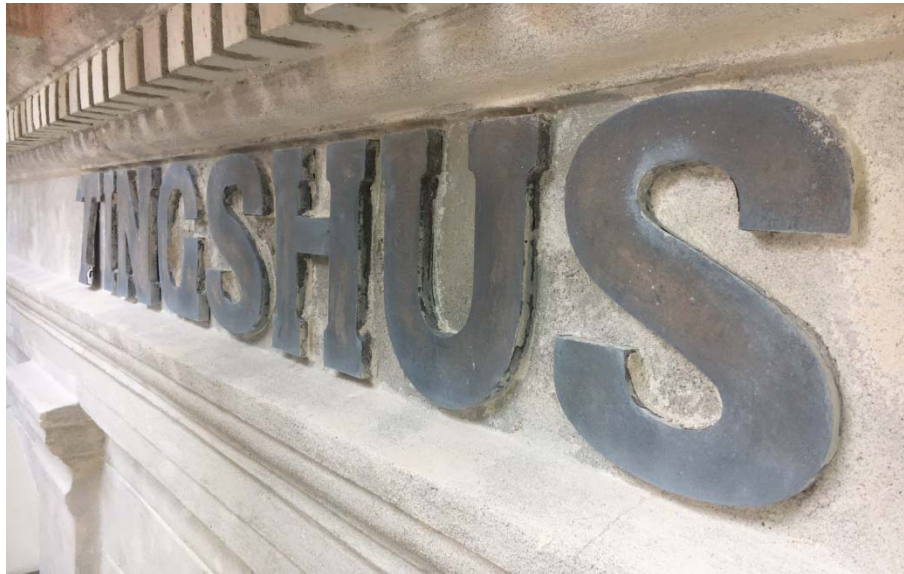
Figur 5. Lövfylld fotränna. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2017-10-16.

Figur 6. Lövfylld vattkupa, där löven till och med har förmultnat till jord. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2017-10-16.

Fasadtext "TINGSHUS"

Centralt placerat på gavelfasaden, precis under tympanonfältet, sitter texten "TINGSHUS" i zinkplåt. Bokstäverna hade bra vidhäftning mot fasaden, men bokstaven T hade en skada. Textens färgskikt var urlakat.

Figur 7. Fasadtexten TINGSHUS, innan påbörjade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2017-08-28

Figur 8. Bokstaven T var skadad i nederkant. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2017-08-28.

Akroterion

Ovanför porten finns en dekoration i trä, i form av en palmettformad akroterion. Dekorationen hade mindre ålder- och väderrelaterade skador.

Figur 9. Akroterion innan påbörjade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2017-18-28.

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Puts

Arbetena påbörjades i augusti 2017. Efter blästringen framkom ett underliggande tunt putslager på en tidigare kalkavfärgad yta. När Murtek undersökte lagren lite djupare framkom dessutom att understa putsskiktet, vilket troligen utgjordes av originalputs, var målat med linoljefärg. Färgtypen fanns inte dokumenterat i några tidigare arkivhandlingar. Putsen var uppbyggd som följer:

Originalputs

Linoljefärg (grå)

Tunt putslager

Kalkfärg (grå)

Tunt putslager

Kalkfärg (nuvarande färgsättning)

De flesta putslagren skiktade sig relativt lätt. Det som också framkom i detta skede var att flera av de nuvarande profilerna, till exempel kring fönster och vid takfoten, var mycket förenklade och ganska klumpigt dragna i jämförelse med de ursprungliga profilerna, som hade knackats fram. När de sentida profilerna hade tillkommit är okänt, enligt Roger Persson på Murtek kan detta möjligen ha skett vid den exteriöra renoveringen som utfördes 1980-1981.

Figur 10. Här syns alla skikt, förutom det yttersta som hade blästrats bort. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2017-09-04.

Figur 11. Den krackelerade ytan utgörs av det understa putsskiktet, målat med ljusgrå linoljefärg. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2017-09-04.

Figur 12. Bakom sentida dragna, kraftigt förenklade, profiler, dolde sig den ursprungliga profileringen. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2017-09-04.

Som nämnts tidigare stoppade Murtek arbetena i början av september 2017, detta eftersom nya uppgifter framkommit om putsens uppbyggnad, vilket gjorde att beslutad arbetshandling inte ansågs tillförlitlig längre. Efter ett platsbesök anlätades Knut Åkesson/ECS-Teknik för att ta fram nya anvisningar. Åkesson bedömde att all puts behövde tas ner. Fastighetsägaren Castellum å sin sida menade att hade putsen suttit på befintliga skikt i alla år, så bör den fortsätta att göra det. De önskade att anvisningarna skulle följas, att ursprungliga profiler skulle dokumenteras, men att profilerna därefter skulle dras med de nu yttersta som förlaga. Castellum framförde att ett helhetsgrepp kommer att tas på byggnaden när det är dags för renovering av övriga fasader. I det skedet ska ursprungliga profileringar, färgtyp och kulör återställas, även på den nu aktuella gaveln.

I början av oktober 2017 beslutades dock att ursprungliga profileringar kring fönster och takfot skulle återskapas, i övrigt följdes anvisningarna vad gällde lättblästring med olivinsand, tvättning och putsning med hydrauliskt kalkbruk. Putsarbetena utfördes under hösten 2017 och in på 2018. Målningen påbörjades under början av 2018. Ställningen hölls intäckt och ytorna värmdes upp med hjälp av fläktar.

Fasaden målades med linoljefärg i fem lager. Utvändig linoljefärg från Engwall o. Claesson användes. Kulör likt övriga fasadytor: S 0505-Y40R.

Figur 13. Arbetet med putsningen är igång. Platsbesök ihop med Adam Steinwall från Murtek. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2017-10-25.

Figur 14. Snitten i profilerna görs för att ta fram nya profilerade brädor att dra bruket med. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseum Gävleborg, 2017-10-25.

Figur 15. Färdigputsad takfot på högra sidan om tympanonfältet. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseum Gävleborg, 2017-10-25.

Figur 16. Tympanonfältets puts är färdigmålad med linoljefärg. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2018-04-16.

Figur 17. Färdigmålad takfot. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2018-04-16.

Figur 18. Färdigmålad takfot. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2018-04-16.

Plåt

Plåtbeslag målades enligt anvisningar daterade 2017- 04-27. Beslagen har grundmålats med Isotrol grundfärg i två strykningar, och täckmålats med två strykningar med linoljefärg, fabrikat Engwall o. Claesson. Beslagen är målade i samma kulör som putsen: S 0505-Y40R.

Fotrännan på takfall mot öster byttes. Arbetet utfördes av Gästrike Plåt AB. Fotrännan byttes ut och falsades ihop med befintlig taktäckning. Ny plåt är av fabrikat Lindabs fabrikslackerade plåt i kulör brun RAL 8017, NCS S 8005-Y80R. Kulören valdes utifrån befintlig plåtkulör. Nya fotrännskrokar är tillverkade likt tidigare utförande, det vill säga smidda galvade krokar, som har målats in likt takplåten. Övriga plåtytor, som inte åtgärdades inom detta projekt, är dock i behov av ommålning. Castellum avser att ta ett helhetsgrepp på takplåten i samband med kommande fasadrenoveringar. Då kommer sannolikt den ursprungliga kulören på plåten att återskapas.

Stuprörens vattkuper har bytts. De nya kuporna är fabrikslackerade i samma kulör som fasaden.

Figur 19. Delar av den bytta fotrännan. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2018-04-16.

Figur 20. Delar av den bytta fotrännan. Vattkupan är ännu inte bytt. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2018-04-16.

Figur 21. Bytt fotränna. Foto: Roger Persson, Murtek, 2018-04-24.

Text "TINGSHUS"

Det skadade T´et demonterades och lagades på verkstad. Arbetet utfördes av Gästrikeplåt. Efter kulörundersökning av texten konstaterade konservator Per Mattsson att den ursprungligen varit förgylld, varför länsstyrelsen lämnade beslut om att åter förgylla texten. Kai Halminen, Gästrike Färgverkstad, utförde arbetet.

Bokstäverna rengjordes genom borstning och tvättning. Delarna grundmålades i en strykning med Isotrol takgrund i bruten gul kulör. Mellanstrykningen gjordes med 20 % förtunnad linoljefärg i kulör NCS S 0540-Y20R. Täckmålning före förgyllningen är struken en gång med oförtunnad linoljefärg i samma kulör som ovan. Linoljefärg från Engwall o. Claesson har använts. Förgyllningen har gjorts i ett skikt med 23 ¾ karats guld i Le Franch 12 timmars guldgrund.

Figur 22. Bokstäverna efter avslutade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2018-04-16.

Akroterion/trä

Aktoterion demonterades. Mindre trälagningar gjordes av Oskar Källberg, Källbergs Byggnadsvård AB, Gävle. Trädelarna har målats med linoljefärg från Engwall o. Claesson i samma kulör som fasaden, S 0505-Y40R.

Figur 23. Akroterion efter avslutade arbeten. Figur 17. Delar av den bytta fotrännan. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2018-04-16.

Figur 24. Akroterion efter avslutade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2018-04-16.

ANTIKVARISKA STÄLLNINGSTAGANDEN

Under projektets gång framkom nya uppgifter om putsens tidigare lager och färgtyp. Detta gjorde att projektet stannade upp några veckor under hösten, då putsfirman Murtek inte kunde säkerställa det tekniska utförandet om ursprungsanvisningarna skulle följas. Ur antikvarisk synpunkt är det positivt att slutmetoden landade i att återskapa ursprungliga profiler samt måla fasaderna med linoljefärg, likt ursprungligt utförande. Dock har fasaden inte målats i den ursprungliga ljusgrå kulören. Förhoppningsvis kommer den att återskapas vid en framtida större exteriör renovering, där samtliga fasader ska ingå.

AVVIKELSER FRÅN BESLUT

Länsstyrelsens beslut daterat 2017-05-09 grundade sig på arbetsbeskrivningen från ECS-Teknik, daterad 2017-03-06. Efter att nya fakta om putsens uppbyggnad, gjordes vissa avsteg från beslutet. Ursprungliga, tidigare okända profiler, återskapades. Fasaderna kom att målas med linoljefärg istället för kalkfärg. Kraftiga putsskador på takfoten avslöjade läckande delar på gavelns fotrännor. Dessa delar har bytts inom detta projekt. Frågor har löpande kommunicerats mellan hantverkare, beställare, antikvarisk medverkande och tillståndsmyndigheten Länsstyrelsen Gävleborg.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr: 1953-2017

Beslutsdatum: 2017-05-09

Länsstyrelsens dnr: 8103-2017

Beslutsdatum: 2017-12-01

Länsmuseet Gävleborgs dnr: 350/310

Antikvarisk medverkan: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg

Fastighet: Fd Tingshuset, Väster 32:3

Stad: Gävle

Kommun: Gävle

Lagskydd: Kulturmiljölagen kapitel 3

Uppdragsgivare: Castellum, Gävle, Magnus Ericson

Puts: Murtek AB, Gävle, Roger Persson

Plåt: Gästrikeplåt AB, Gävle, Tony Holm

Trä: Källbergs Byggnadsvård AB, Gävle, Oskar Källberg

Förgyllning: Gästrike Färgverkstad, Sandviken, Kai Halminen

Anvisningar för utvändigt underhåll: ECS-Teknik AB, Krylbo, Knut Åkesson

Projekttid: augusti 2017-april 2018

Materialleverantörer:	Nordic Thermosilit AB Introteknik Engwall o. Claesson AB Lefranc & Bourgeois
-----------------------	---

Besiktningsdatum, bl a:	2017-08-28 2017-09-04 2017-09-09 2017-10-16 2017-10-25 2018-03-02 2018-04-16 2018-06-05
-------------------------	--

Dokumentationshandlingar förvaras i länsmuseets arkiv.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Maria Niss-Jonsson, *F.d. Tingshuset, Exteriör upprustning, 2001*, Slutredovisning 2003. Dnr: 263/310

Handlingar och fotografier ur arkiv och faktarum på Länsmuseet Gävleborg

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE. TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE